

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘӨЖ: 101.1:314.95

Қолжазба құқығында

АЙМБЕТОВА УЛБОСЫН УТЕГЕНОВНА

Ұлттаралық қатынас мәдениеті: мәдени-философиялық талдау

6D020100 – Философия

Философия докторы (PhD)
ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесшілері
философия ғылымдарының
докторы, профессор М.Сәбит,

философия ғылымдарының
докторы, профессор И.А.Рау
(Германия)

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2013

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
1 ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ МӘСЕЛЕСІН МӘДЕНИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	
1.1 Ұлтаралық қатынас мәдениетінің мәні және көрініс беру формалары.....	15
1.2 Әлемдегі ұлтаралық қатынастар мәдениеті дамуының өлшемдері мен үдерістері.....	34
1.3 Еуразиялық кеңістіктегі ұлтаралық қатынастар динамикасы және оның мәдени-әлеуметтік детерминанттары.....	51
2 ҚАЗІРГІ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР МӘДЕНИЕТІ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
2.1 Елдегі ұлтаралық қатынастар мәдениеті қалыптасуы мен дамуының тарихи-мәдени алғышарттары.....	75
2.2 Тәуелсіз Қазақстандағы ұлтаралық қатынастар мәдениеті дамуының кезеңдері қозғаушы күштері, өзіндік ерекшеліктері.....	94
2.3 Қазақстан Республикасындағы ұлтаралық қатынастар мәдениеті дамуының болашағы.....	117
ҚОРЫТЫНДЫ.....	137
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	140

Аймбетова Улбосын Утегеновна

Ұлтаралық қатынас мәдениеті: мәдени-философиялық талдау

6D020100 – философия мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертациялық жұмысына

АННОТАЦИЯ

Диссертациялық еңбекте теориялық тұрғыда Қазақстандық әлеуметтік кеңістіктегі ұлтаралық қатынастардың күрделі сипаты зерделенеді және еліміздегі әртүрлі этникалық мәдениеттер арасындағы өзара сұхбаттастық пен әрекеттестік мәдени-философиялық негізде сараптаудан өткізіледі. Қазіргі жаһандану дәуіріндегі қоғамдағы этносаралық қатынастар деңгейіндегі ұлттық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуының өзіндік ерекшеліктері зерттеу жұмысында нақты айқындалып, оларға заманауи әлеуметтік-гуманитарлық саладағы ғылыми талдаудың әдіснамасы мен тәсілдері арқылы сипаттамалар беріледі.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Диссертациялық жұмыс мәдени-философиялық қарастыру тұрғысынан ұлтаралық қатынастар мәселесінің ең маңызды негіздерін анықтауға арналған. Өзара рухани сұхбаттасу мен қазіргі мәдениет талаптарына сай келетін этносаралық қатынастар өмір қажеттілігінен туындап отырғаны белгілі. Демек бұл қатынастарға шындыққа сай келетін сипаттама беруге арналған зерттеулердің, олардың мәдениеттіліктің жалпы және арнайы критерийлеріне сәйкестігін анықтауға бағытталған өзіндік философиялық-мәдениеттанулық экспертиза жасаудың мәдениеттердің өзара жақындасуына, халықтардың конструктивті ынтымақтасуына ықпал ететіні сөзсіз – диссертациялық жұмыстың жоғары өзектілігі осыменен негізделеді.

Зерттеудің нысаны Қазақстан Республикасындағы ұлтаралық қатынастардың мәдениетін этносаралық қатынастардың жетілуі мен дамуы саласындағы әлемдік тәжірибені ескере отырып философиялық-методологиялық зерттеу.

Зерттеудің пәні Полиэтникалық Қазақстан жағдайындағы ұлтаралық қатынас мәдениетінің ерекшеліктері мен қозғаушы күштері, қазіргі ахуалы мен болашағы.

Диссертациялық зерттеудің мақсаттары Диссертациялық еңбектің негізгі мақсаты – ұлтаралық қатынастар мәдениеті феноменін философиялық-мәдениеттанулық талдау, оның қалыптасуы мен дамуының онтологиялық негіздемелерін, мәндік сипаттарын және Қазақстандағы этносаралық қатынастар эволюциясының қазіргі ахуалы мен перспективаларын бағалауға мүрсат беретін критерийлерін анықтау болып табылады.

Зерттеудің теориялық және методологиялық негіздері ретінде объективтілік, даму, нақтылық, қайшылық, тарихилық пен логикалықтың бірлігі принциптері алынған. Жұмыста сонымен бірге мәдениет дамуының

тарихи субъектілерінің өзара сұхбаттастығы, мәдениеттер және өркениеттер сұхбаты принципі жүйелі қолданылады. Ғылыми зерттеуде қазіргі Қазақстандағы ұлтаралық қатынастардың даму жағдайлары зерделеніп, толеранттылық ұстанымының өзектілігі жіті зерттелген.

Зерттеу тәсілдеріне антропологиялық, герменевтикалық, компаративистикалық талдау және де мәдени-әлеуметтік реалдылықты социологиялық талдаудың амалдары жатады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазіргі Қазақстандық қоғамдағы ұлтаралық қатынас мәдениетінің қалыптасуы мен дамуының өзіндік ерекшеліктерін мәдени-философиялық деңгейде зерделеу болып табылады. Мәдени-философиялық зерделеу әдістеріне, әлемдік және қазақстандық философия, саясаттану мен әлеуметтануда кеңінен қолданатын дүниетанымдық бағдарларға сүйенген автор төмендегідей негізгі *ғылыми нәтижелерге* қол жеткізді:

– ұлтаралық қатынастар мәдениетінің қалыптасуы мен өрбуі өзіндік терең дүниетанымдық, мәдени және тарихи негіздері бар құбылыс екендігі дәлелденіп, оның әлеуметте кездейсоқ тарихи дерек емес екендігі дәйектелінген, оның рухани және мазмұндық қайнар көздері анықталып, тарихи және мәдени-философиялық мәні мен мағынасы жан-жақты зерделенді;

– еуразияшылдық идеясының тарихи және дүниетанымдық маңыздылығы бағамдалып, оның Қазақстанда көрініс беру заңдылықтары сараптаудан өткізілді, сонымен қатар әлем халықтарын өзара жақындататын мәдени сұхбат мәселесіне мәдени-әлеуметтік талдау жасалынды;

– тарихи субъект ретіндегі кез-келген этнос ерекшеліктерінің этникалық санасында басымдық танытатын дүниетанымдық бағдарлармен және этика-аксиологиялық ұстанымдармен астасып жататындығы туралы қағида ұсынылып, олардың құндылықтық-мағыналық негіздері анықталды;

– ұлтаралық қатынастардың үйлесімді дамуына кедергі келтіретін факторлар жүйесі сыни тұрғыда талданып, оның жасампаздық мағынадағы пәрменді қозғалысын анықтайтын қырлары бағамдалды, қазіргі тарихи кезеңдегі ұлтаралық қатынастарға әсер ететін мәдени және рухани процестердің шешуші жақтары анықталды;

– тәуелсіздік кезеңіндегі этностардың әлеуметтік және рухани құндылықтарының жүйесі мәдениет философиясы тұрғысынан сараптаудан өткізіліп, мәдени сұхбатқа жетелейтін негізгі тетіктер ретінде толеранттылық ұстанымның, ұлттық пен жалпыадамзаттықтың үйлесімділігі, руханилық пен адамгершілік принциптерінің басымдылық танытуы екендігі дәлелденді;

– этнотарихи субъектілердің диалогқа, өзара түсінісуге, қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың үйлесімденуіне бейімділігі көрсетіліп, оның ұлт мәселесіндегі жасампаз рөлі мен орны анықталды, әртүрлі құндылықтық тармақтарындағы пайымдаулардың еліміздегі этникалық бірегейленуі мен ынтымақтасуына әсері айқындалды;

– Қазақ халқының жаһандану заманында басымдық танытқан рухани-адамгершіліктік қасиеттерінің (сұхбатқа ашықтығы, қонақжайлылық,

толеранттылық, басқа ұлттар мен ұлыстар өкілдерінің мәдениеті мен дәстүріне сыйластық қатынас, инновацияларға деген қабілеттілік және т.б.) этнотарих аясындағы өміршендігі мен маңыздылығы дәлелденді, қазақ ұлттық мәдениетінің Қазақстанда тұратын барлық басқа ұлттар мен ұлыстар өкілдері мәдениеттерінің гармониялық дамуының мағыналық орталығы екендігі көрсетілді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы Диссертацияның қағидалары мен қорытындыларының теориялық және практикалық маңызы олардың ұлтаралық қатынастар мәдениеті мәселесінің бірқатар принципіалды тұстарын мәдениет философиясының, тарих философиясының, әлеуметтік философияның өзара байланысындағы әлеуеті тұрғысынан шешілуінде. Бұлар этносаралық қатынастармен, тұтас алғанда ұлттық проблематикамен және соның ішінде ұлтаралық қатынастар мәдениетімен байланысты мәселелерді болашақ зерттеулердің философиялық-методологиялық негіздері есебінде қолданыла және дамытыла алады. Зерттеудің нәтижелері жоғары оқу орындарында философиядан, мәдениеттанудан және саясаттанудан дәріс оқуда, семинар сабақтарын жүргізуге қолданыс таба алады.

Аймбетова Улбосын Утегеновна

Культура межнациональных отношений: культур-философский анализ

АННОТАЦИЯ

к диссертационной работе на соискание научной степени доктора философии (PhD) по специальности 6D020100 – Философия

В диссертационном исследовании осуществлен культур-философский анализ природы межнациональных отношений в казахстанском социальном пространстве, взаимного диалога и взаимодействия между различными этническими культурами в стране. На основании и с применением методологии и методов современной социогуманитаристики, раскрываются сущностные характеристики культуры межнациональных отношений, конкретизируются особенности становления и развития национальной культуры в эпоху глобализации.

Актуальность темы исследования. Диссертационная работа посвящена определению сущностных, наиболее значимых оснований культуры межнациональных отношений с позиции культур-философского подхода. Взаимный духовный диалог и соответствующие требованиям современной культуры межэтнические отношения порождены жизненной необходимостью. Следовательно, и научные исследования, призванные дать адекватную действительности характеристику этих отношений в свете их соответствия общим и особым критериям культурности, своеобразная философско-культурологическая их экспертиза, способствуют сближению культур, осуществлению конструктивного сотрудничества народов, в чем и проявляется их достаточно высокая актуальность.

Объект исследования. Философско-методологическое исследование культуры межнациональных отношений в Республике Казахстан с учетом мирового опыта в области совершенствования и развития межэтнических отношений.

Предмет исследования Современное состояние и перспективы культуры межнациональных отношений в условиях полиэтнического Казахстана, ее особенности и движущие силы.

Цель диссертационного исследования – философско-культурологический анализ феномена культуры межнациональных отношений, выявление онтологических оснований и сущностных характеристик ее формирования и развития, а также критериев, позволяющих заключить вывод об этапах и уровнях ее совершенствования, оценить современное состояние и перспективы эволюции межэтнических отношений в Казахстане.

В качестве теоретических и методологических основ исследования взяты принципы объективности, развития, конкретности, противоречия, единства исторического и логического. В работе последовательно проводится принцип диалогичности исторических субъектов развивающейся

культуры, диалога культур и цивилизаций, актуализируется принцип толерантности.

Способами исследования являются методы антропологического, герменевтического, компаративистского подходов и приемы социологического анализа социо-культурной реальности.

Научная новизна исследования состоит в реализации культур-философского подхода к изучению отличительных особенностей формирования и развития культуры межнациональных отношений в современном казахстанском обществе. Автор, опираясь на методы культур-философских исследований широко представленных в мировой и казахстанской философии, политологии и социологии мировоззренческие ориентиры, достиг следующих результатов:

– доказано, что формирование и развитие культуры межнациональных отношений представляет собою закономерное явление, имеющее глубокие мировоззренческие, культурные и исторические основания, способствующие определению духовно-содержательных истоков, раскрытию ее социокультурной сущности;

– показана историческая и мировоззренческая значимость идеи евразийства, проанализированы закономерности ее проявления в Казахстане а также осуществлен социокультурный анализ проблемы культурного диалога, сближающего народы друг с другом;

– выдвинуло и обосновано положения о том, что особенности любого этноса как исторического субъекта, обусловлены мировоззренческими ориентирами и этико-аксиологическими принципами, имеющими приоритетное значение в их этническом сознании, определяющие их ценностно-смысловые основы;

– критически проанализирована система факторов, тормозящих гармоническое развитие межнациональных отношений, приоритетные аспекты культурных и духовных процессов, плодотворно влияющих на их дальнейшее развитие;

– на современном этапе с позиции философии культуры рассмотрена система социальных и духовных ценностей этносов в период независимости. Доказано, что в качестве основного механизма, реализации культурного диалога, выступают принципы толерантности, гармонизации национального и общечеловеческого, приоритетности духовности и нравственных императивов;

– проанализирована склонность этноисторических субъектов к диалогу, к взаимопониманию, рождающие к гармонизации социальных отношений в обществе, определена ее творческая роль и место в национальном вопросе, выявлено влияние различных ценностно-направленных суждений на этническую идентификацию и межэтническое сотрудничество;

– обоснованы жизненность и значимость духовно-нравственных качеств казахского народа (душевная открытость к диалогу, гостеприимство, толерантность, уважительное отношение к культуре и традициям представителей других наций и народностей, восприимчивость к инновациям

и т.д.), обретших решающее значение в эпоху глобализации в этноисторическом процессе, раскрывающие казахскую национальную культуру как смысловой центр, в согласии с которым гармонически развиваются культуры всех других этносов, проживающих в республике.

Теоретическая и практическая значимость положений и выводов диссертации состоит в том, что они раскрывают ряд принципиальных моментов проблемы формирования и развития культуры межнациональных отношений. Они вполне могут быть применены и развиты в дальнейших исследованиях связанных с межэтническими отношениями, с национальной проблематикой в целом, с культурой межнациональных отношений в частности. Результаты исследования могут быть использованы при чтении лекций и проведении семинаров по курсам философии, культурологии и политологии в вузах.

Aimbetova Ulbossyn

Culture of the international relations: cultures - the philosophical analysis

SUMMARY

To dissertation work on competition of scientific degree of the doctor of philosophy (PhD) on the specialty 6D020100

In dissertation research it is carried out cultures - the philosophical analysis of the nature of the international relations in the Kazakhstan social space, mutual dialogue and interaction between various ethnic cultures in the country. On the basis and with application of methodology and methods modern socio humanistic intrinsic characteristics of culture of the international relations reveal, features of formation and development of national culture during a globalization era are concretized.

Relevance of dissertation research Dissertation work is devoted to definition of the intrinsic, most significant bases of culture of the international relations from a position of cultures - philosophical approach. Mutual spiritual dialogue and the interethnic relations conforming to requirements of modern culture are generated by vital need. Therefore, and the scientific researches, urged to give the characteristic of these relations adequate to reality in the light of their compliance to the general and special criteria of a culture, their peculiar philosophical and culturological examination, promote rapprochement of cultures, to implementation of constructive cooperation of the people in what their rather high relevance is shown.

Object of research philosophical and methodological research of the international relations culture in the Republic of Kazakhstan taking into account world experience in area of improvement and development of the interethnic relations.

Subject of research A current state and prospects of culture of the international relations in the conditions of multiethnic Kazakhstan, its feature and driving forces.

Purposes of dissertation research are the philosophical and culturological analysis of the phenomenon of culture in the international relations, identification of the ontology bases and intrinsic characteristics of its formation and development, and also the criteria, allowing to conclude about stages and levels of its improvement which serves to estimate the current state and prospects of evolution in the process of interethnic relations in the Republic of Kazakhstan.

Theoretical and methodological bases of the research the principles of objectivity, development, concreteness, a contradiction, unity historical and logical are taken. In work the principle of a dialogic of historical subjects of developing culture, dialogue of cultures and civilizations is consistently carried out, the principle of tolerance is also staticized.

Ways of research is also represented as methods of anthropological, hermeneutic and comparative approaches, and receptions of the sociological analysis of realities.

Scientific novelty of the research occurs in realization of culture and philosophic approaches to studying of the distinctive features due to formation and cultural development of the international relations in modern Kazakhstan society. The author, leaning on methods of culture and philosophic researches and widely presented throughout the world and in the philosophy of Kazakhstan, political science and sociology world outlook reference points, author reached the following results:

- it is proved that formation and cultural development of the international relations represents itself the natural phenomenon having the deep world outlook, cultural and historical bases, spiritual and substantial sources are defined, and noticed that its sociocultural essence is opened;
- the historical and world outlook importance of idea in the Eurasian region is shown, regularities of its manifestation in Kazakhstan are analyzed and also carried out the sociocultural analysis of a problem in the frame work of cultural dialogue which is pulling together the people with each other;
- it is shown that features of any ethnos as historical subject are caused by world outlook reference points and the ethic and axiological principles having priority value in their ethnic consciousness, their valuable and semantic bases are defined;

Critically the factors system, breaking the harmonic development of international relations, the priority aspects of cultural and spiritual values which fruitfully influence to its further development have been analyzed.

- at modern level from the philosophy of culture the system of social and spiritual values of ethnos in the period of independence is analyzed from a position of philosophy of culture, and proved that as the main mechanism calling for cultural dialogue, the principles of tolerance, harmonization national and universal, priority of spirituality and moral imperatives act;
- it is shown that from tendency of ethnic and historical subjects to dialogue, to mutual understanding harmonization of the social relations in society was born, its creative role and a place in an ethnic question are defined, influence of the various value directed judgments on ethnic identification and interethnic cooperation is revealed;
- vitality and the importance of spiritual and moral qualities of the Kazakh people are proved (sincere openness to dialogue, hospitality, tolerance, respect for culture and traditions of representatives of other nations and nationalities, a susceptibility to innovations, etc.), become priority during a globalization era in the ethnic and historical processes, is shown that the Kazakh national culture makes the semantic center, in a consent with which harmoniously developed cultures of all other ethnos living in the republic.

Theoretical and practical value of research The theoretical and practical importance of provisions and conclusions of the thesis consists showed that it opened a number of the basic moments of a formation problem and cultural development in the international relations. These all can be quite applied and

developed in further researches of the problems connected with the interethnic relations, with a national perspective as a whole, with culture of the international relations in particular. Results of research can be used during lecturing and carrying out seminars at philosophy courses, culturalology and political science in higher education institutions.